

EL POBLAMENT PROTOHISTÒRIC DE LA CONCA INFERIOR DE L'EBRE L'ESTABLIMENT DEL PUIG ROIG DEL ROGET

Margarida GENERA i MONELLS

Potser una manera d'honorar els homes que han dedicat la seva vida a la investigació seria d'intentar seguir el seu exemple a la recerca dels mateixos objectius. Per això hem volgut aportar a l'homenatge al Dr. Josep Corominas, a la seva obra de prehistoriador, un dels nostres treballs sobre l'antic poblament de les terres catalanes.

Aquest estudi, que recull els resultats de gairebé deu anys de recerques pel riberal de l'Ebre i les comarques de l'entorn, se centra en el jaciment descobert al cim del Puig Roig del Roget, un turó situat en el terme del Masroig, al Priorat.

El Puig Roig reuneix unes condicions ben favorables com a lloc d'habitació. Es tracta d'un punt d'una certa elevació i de fàcil defensa, compta amb la proximitat de l'aigua, aportada principalment pel riu de Siurana, i amb abundància de sílex, en forma de ronyons i de petits nòduls, als nivells calcaris del triàsic i el juràssic d'aquest indret; creiem que la situació en una zona rica en mines és també un dels motius pels quals s'hi alçà aquest poblat. Un altre aspecte que convé remarcar és que el Puig Roig es troba en un punt de convergència de camins i vies naturals que comuniquen les terres del Priorat amb el riberal de l'Ebre a través del Siurana i faciliten l'intercanvi amb altres poblacions vingudes del Mediterrani. Per davant mateix passa el camí vell que unia les viles de Bellmunt i el Molar amb llurs zones mineres. Aquest pas relaciona també aquest jaciment amb el poblat i la necròpolis del Calvari i amb altres indrets que en foren contemporanis.

Si bé el descobriment del Puig s'esdevingué els anys trenta, d'una manera gairebé fortuïta, no ha estat l'objecte d'uns estudis sistemàtics fins a partir del 1977. D'aquest any data l'inici de la primera campanya d'excavacions les tasques de la qual han prosseguit anualment fins ara.

El jaciment ocupa una extensió el·lipsoïdal, al cim del Puig Roig, un turó envoltat a l'oest pel riu de Siurana que retalla la base i origina uns pendents considerables, coberts actualment de boscos de pins. Cerclat al sud i a l'est per la barranquera de Vilà, els vessants d'ambdues bandes són també molt rostos. Hom hi devia arribar pel mateix camí que seguim avui, el qual, a més d'ésser el menys difícil, és de fàcil defensa.

En el decurs dels nous anys d'excavacions, hem posat al descobert una bona part del jaciment.

El programa dels treballs que ens havíem proposat de realitzar des d'un principi, en una primera etapa de recerques, s'ha encaminat cap als objectius següents:

- Delimitació de l'extensió ocupada pel poblat.
- Obtenció de la seqüència estratigràfica de cada una de les àrees.
- Estudi de cada estructura, tant les d'habitació com les de tipus defensiu.
- Estudi descriptiu, quantitatiu i analític dels diferents materials, a fi d'arribar a la màxima precisió sobre llur origen.
- Determinació del lloc/llocs d'enterrament corresponent/s.
- Establir les possibles correlacions amb altres jaciments de la rodalia, contemporanis del Puig.

A l'hora de procedir a l'estudi de cadascuna de les construccions, cal assenyalar que en aquest jaciment hem distingit les àrees següents:

A- Àrea nord que comprèn la part de vessant del turó que dona al riu, amb un fort pendent, i des d'on es divisa un ampli panorama de les terres de l'Ebre i diversos pobles del Priorat amb la zona minera de Bellmunt i el Molar, fins al Montsant. Igualment que el costat est, que hem anomenat àrea B, és un dels punts més accessibles al poblat. Per tant, no ens hem d'estranyar que en aquest lloc hom hagués construït un mur d'una gruixària molt superior a la que trobem en les altres construccions.

Dins aquesta àrea A, hem diferenciat 2 zones:

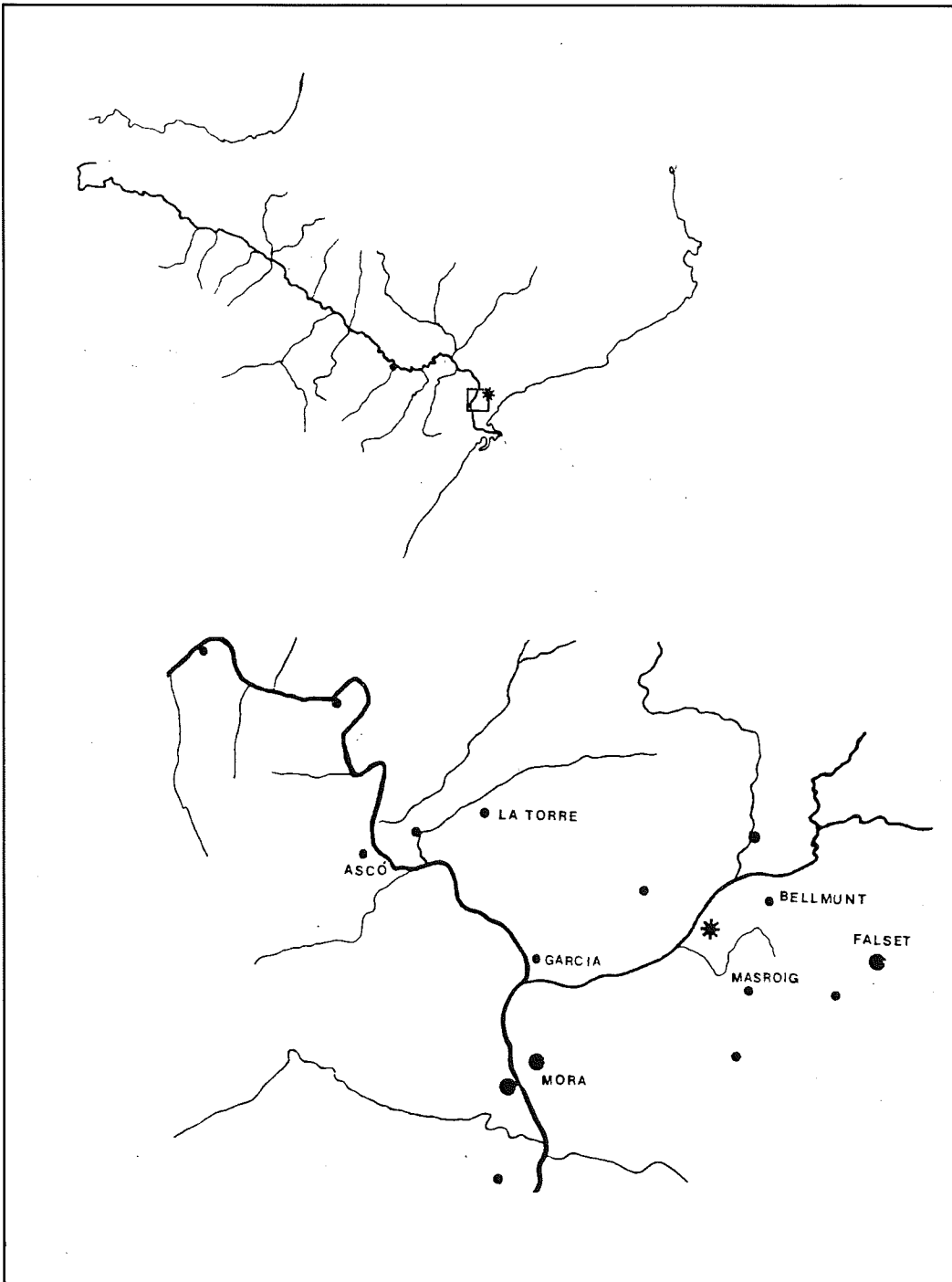
- 1 o pròpiament de la muralla.
- 2 sota muralla, que comprèn el talús format per l'esllavissada de pedres provinents de la muralla i altres materials del poblat.

B- Costat est del turó, en el qual hi ha un accés des del riu tot seguint la carena, camí que, si bé és més llarg, resulta molt més fàcil que els altres.

En aquesta àrea no es conserva gairebé cap construcció, ni tan sols de defensa, potser a causa que ja estava protegida naturalment per la presència d'uns grans blocs de gres roig que fan de barrera i que imposen el pas d'una sola persona; això permetia un gran control sobre aquesta possible entrada al poblat.

C- Comprèn tot el costat sud, on apareix la roca mare molt a prop de la superfície; a penes s'hi conserva cap estructura. Les restes que hi devia haver, desaparegueren, en tot cas, amb la instal·lació d'una de les torres de l'empresa FECSA, l'any 81.

D- Àrea que s'estén per tot el costat oest del jaciment i coincideix amb la part més alta del turó, a partir de la qual baixa fent molt pendent fins en una mena de planell inferior del mateix puig.

MAPÀ 1.— Situació del jaciment del Puig Roig.

E– Aquesta àrea comprèn tota la part central del jaciment, on trobem la major part dels habitatges del poblat. Hi hem distingit dues zones: la zona 1, on la superfície del terreny és més estreta i apareix només una alineació d'habitacions, i la zona 2, en què el terreny s'eixampla, cosa que permet dues línies de construccions separades per un carrer central.

ESTUDI DE LES CONSTRUCCIONS:

Estructures d'habitació

Ens referirem, d'antuvi, a les construccions situades a l'àrea E.

Les estructures estudiades en els dos primers estrats pertanyen al període immediatament anterior a l'abandonament del poblat i constitueixen un conjunt d'habitacions contigües, de planta rectangular, situades al llarg de l'eix longitudinal d'est a oest, aproximadament, i adaptades a la morfologia del terreny. En determinats punts, on la configuració del puig s'eixampla, com hem dit, trobem una segona línia de construccions al llarg del carrer central; podríem considerar aquest altre conjunt com un barri a part.

Cal tenir en compte que no sempre les cases queden totalment delimitades per les parets corresponents. Per això, sovint no podem parlar pròpiament d'habitacions, sinó d'àmbits, d'estructures i de parets o senzillament d'amuntegaments de pedres que segueixen més o menys una alineació definida.

Aquestes cases, de planta rectangular molt allargada, a vegades de 7 m x 2 m, eren construïdes amb un sòcol de pedra i la resta de les parets feta amb peces d'argila o de fang, en forma de paral·lelepípedes, assecades al sol (tovots).

Després de l'estudi de cadascuna d'aquestes estructures d'habitació hem arribat a les conclusions següents:

- Apareixen a partir del punt més elevat del puig. La inclinació del terreny, que es presenta sobretot en el vessant nord, és terraplenada amb argiles i còdols i queda reforçada per la murada abans descrita.

- Les parets solen assentar-se directament sobre la roca mare, a nivell del cim. En alguns punts trobem aquesta roca retallada, la qual cosa ens permet de conèixer algunes de les plantes completes, malgrat que no s'hagin conservat tots els murs.

Quant als sòcols, hem pogut observar diferents tècniques de construcció:

- a) Alineació única de pedres més o menys seleccionades i generalment allargades, pel que fa a la filada de base. La major part són de gres roig. Per a la reducció d'espais s'empren alguns còdols més petits.

- b) Utilització de grans blocs de pedra més dura, gairebé sempre escairats.

- c) Similar al tipus a) més un revestiment de lloses a la cara externa, clavades verticalment.

En tots tres casos, indistintament, trobem la reutilització de molins de mà formant part de les construccions.

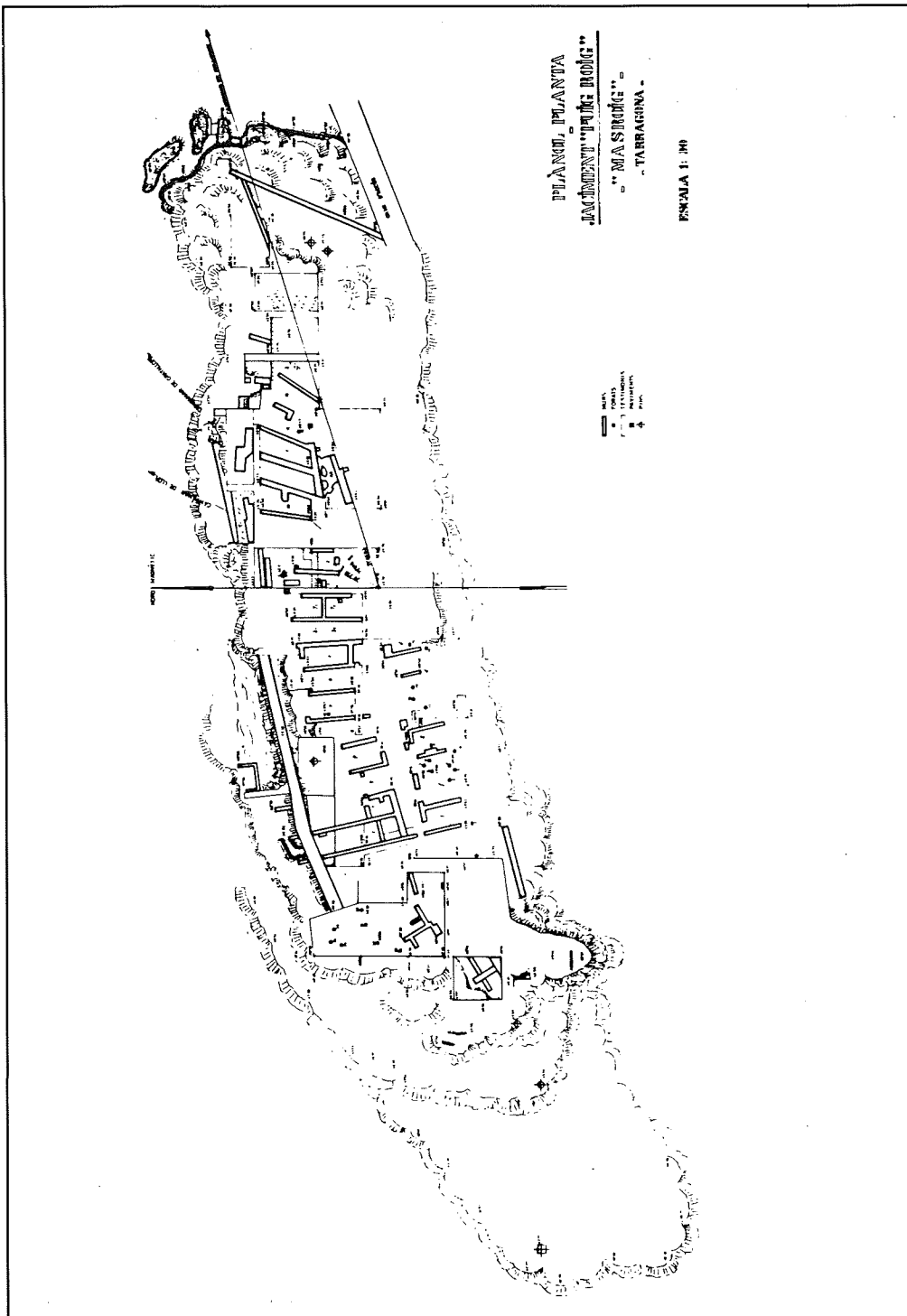
En aquests moments estem estudiant unes mostres de tovots per esbrinar-ne alguns aspectes: els components, la duresa, el grau de resistència, etc.

En la construcció de les cases, les parets de tovot tenien dues funcions:

- a– la d'elements de tancament.

- b– la d'elements divisors d'estances.

La diferència fonamental és que en el primer cas la fàbrica descansa sobre un sòcol de pedra, i en el segon cas sembla que la base de la paret sigui la pròpia roca natural o el mateix trespol de la cambra.

MAPA 2.- Planta del jaciment de Puig Roig - El Masroig - Tarragona.

Quant a l'aparell dels tovots que constitueixen els murs, hom creu que correspon al que en termes de construcció s'anomena "a l'espanyola" o "a soga", i de filades desiguals. Com a lligament, probablement utilitzaven una argamassa a base d'argila, tot i que alguns tovots mostrin altres materials adherits. La unió de les peces es veu reforçada per l'existència de fondes empremtes practicades amb els dits en una de les cares de cada peça perquè hi penetrés l'argamassa. Sembla que la part empremtada era col·locada de cara cap avall. L'anàlisi de resistència ens indica que aquestes parets podien ser bastant altes tot i tenint en compte que la coberta fos pesada. Tanmateix, pel que fa a l'estabilitat, l'alçada es redueix. Es fa difícil que aquestes construccions poguessin donar cabuda mínimament a persones de 170 cm o 180 cm d'alçada i poguessin resistir soles als efectes del vent i altres agents, sense l'existència d'uns elements d'apuntament.

Probablement els sostres eren recoberts d'argamassa i ramalla, i reforçats amb plaques de llicorella. Del revestiment del sòl es conserven també alguns vestigis. Principalment trobem restes de paviments preparats en punts extrems dels murs. Aquests paviments solen constar dels nivells següents, de baix a dalt:

- Nivell de còdols, disposats artificialment; de vegades substituït per una mena d'empedrat de padellassos.
- Nivell de terra piconada.
- Nivell, d'aproximadament 1 cm de gruix, d'argiles més fines i molt roges.

També en molts àmbits hem trobat una sèrie de forats excavats directament a la roca mare. Per les seves característiques podem distingir-ne tres grups:

1) Segons la tècnica emprada:

- a) aprofitament de clivelles en el sòl, eixamplant-les en un punt determinat.
- b) perforació de la roca mare.
- c) perforació i revestiment de còdols col·locats verticalment a l'interior. En aquest cas diríem que es tracta del mateix tipus que el grup a) però en millor estat de conservació, o bé que ha tingut una utilització posterior. Perquè evidentment la funció dels còdols és, aquí la de faltar algun element, com troncs, suports de fusta, etc.

2) Segons la forma:

- a) circulars
- b) ovalats
- c) semicirculars

3) Segons la situació:

- a) molt a prop del mur i seguint la mateixa alineació.
- b) a l'interior d'un àmbit.
- c) formant part de tot un conjunt.

Estructures de contenció i de defensa

Tot al llarg del costat nord-oest del jaciment, hi ha un mur de pedra que serveix de paret de contenció i de defensa i que hem anomenat la gran murada. Es tracta d'una estructura d'aproximadament un metre d'ample, encara que és difícil de precisar-ne els límits reals perquè està en una bona part enderrocada. A partir d'un punt determinat cap al costat oest, aquest mur sembla interromput i entra més d'un metre vers la part central del poblat, tot cenyint-se a la morfologia general del turó i resseguint-la. En aquest darrer tram minva en gruixària i conserva en un pla inferior dues parets

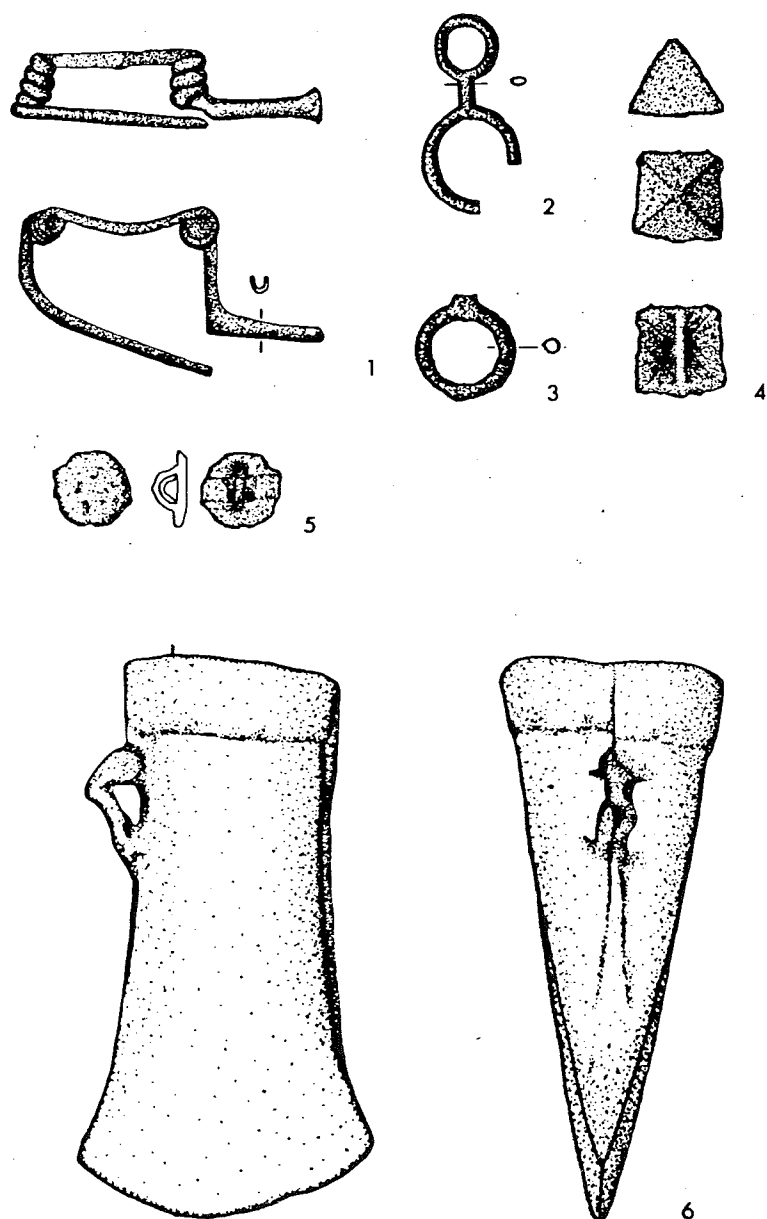

FIGURA 1.- Materials metàl·lics.

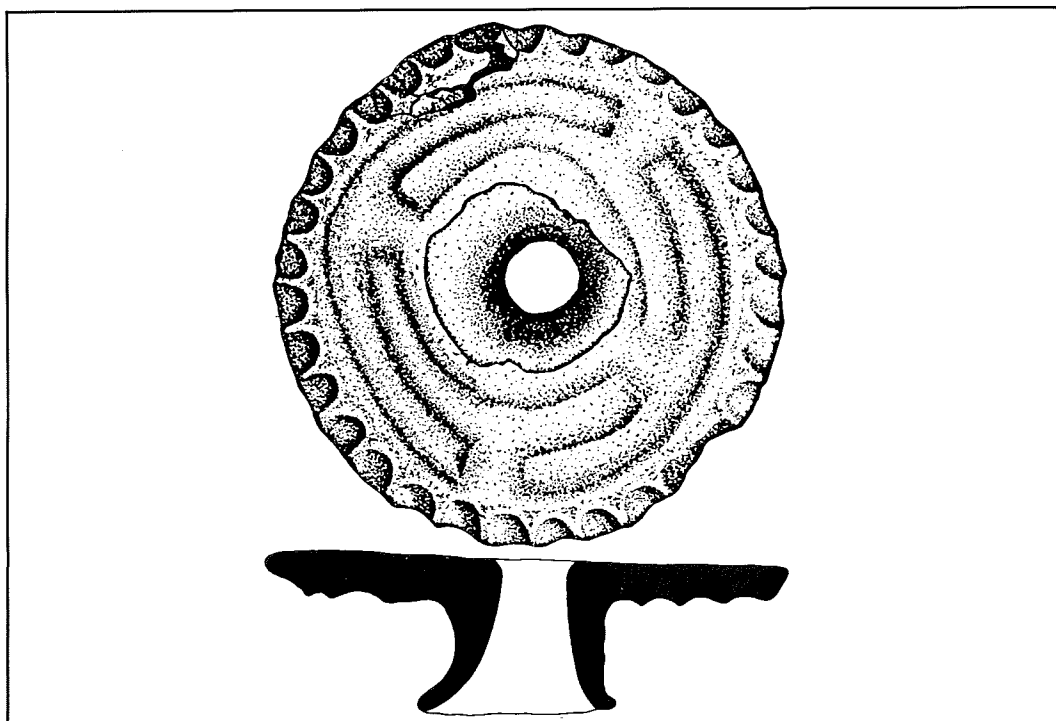

FIGURA 1.- Tapadora decorada amb solcs.

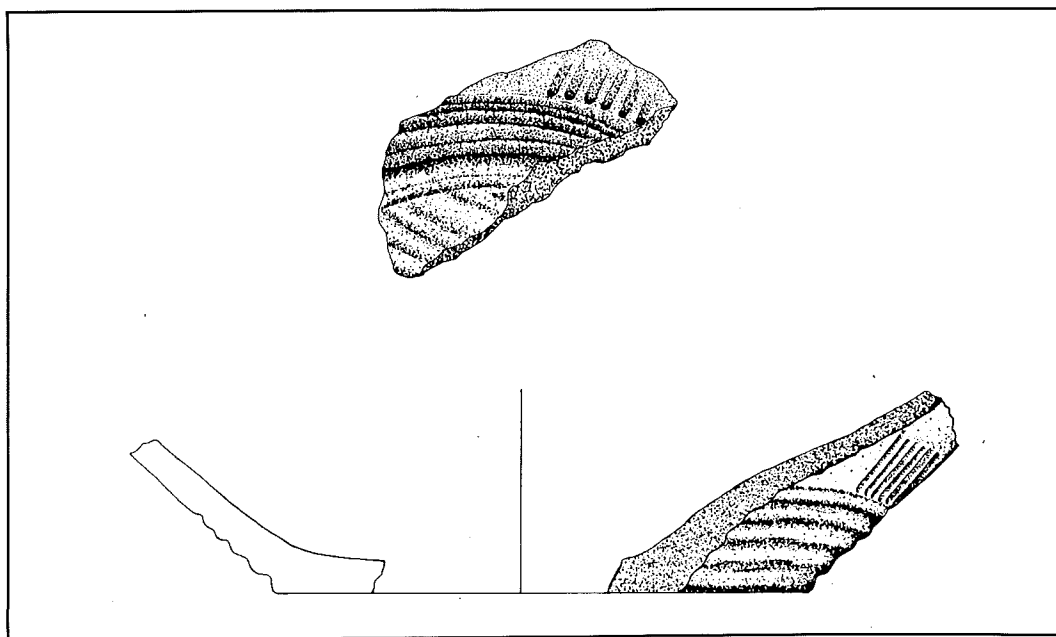

FIGURA 2.- Base d'urna decorada amb solcs acanalats.

perpendiculars com sortint del mateix mur a manera de contraforts. L'aparell de la gran murada és quasi exclusivament de grans blocs de gres roig.

Al costat oest aquesta construcció desapareix d'una manera sobtada. En canvi, a la roca mare hi ha excavats diversos forats arrodonits on devien encaixar els puntals d'alguna estructura que potser substituïa el gran mur.

Pel costat sud, apareix un altre mur –d'uns 40 cm de gruix– en direcció est-oest. La cara nord està construïda amb blocs de pedra de grandària diversa, ben col·locats. Per la cara sud sembla esfondrat; hi trobem només petites pedres soltes i no podem precisar el nombre de filades que el constituïen perquè fou arrassat per un camí obert per l'empresa FECSA fa pocs anys.

Estratigrafia

A l'hora de referir-nos a les seqüències estratigràfiques observades al Puig Roig, cal advertir que en conjunt és un jaciment molt afectat per les feines de conreu i l'erosió natural; això fa que normalment hi trobem molt poca potència estratigràfica.

En general, podem distingir-hi tres estrats, ben diferenciats:

– Estrat superior. Apareix en una gran part del jaciment. Ric en humus i arrels, és constituït per argiles sorrenques, de color beix rogenc, d'una consistència flonja i textura granulosa.

– Estrat mitjà. Molt més complex. Comprèn diversos nivells, segons cada zona.

Podem diferenciar-hi: nivell mitjà 1 - sediments argilosos molt compactes, de color beix, originats per l'enderroc de tovots de les parets de les habitacions. De vegades és molt potent i ric en materials arqueològics.

Nivell mitjà 2 - de cendres i argiles. Correspon al nivell d'incendi, extensiu gairebé a tot el poblat. A l'igual del nivell anterior, arqueològicament sol ésser ric en materials.

Nivell mitjà 3 - caracteritzat per la presència d'argiles i de petits còdols, coincideix amb els sòls d'ocupació. En alguns punts surten les restes del paviment.

– Estrat de base: format per còdols de grandària diversa, provinents de la descomposició de la roca natural.

Estudi dels materials

Durant les campanyes d'excavació hem recollit una gran quantitat de material, amb predomini de la ceràmica.

Generalment és terrissa feta a mà i podem separar-la en grups diferents atenent a les seves característiques.

Segons la tipologia, hem observat la presència d'urnes, àmfores, gerres, olles, plats, tapadores i bols.

Des del punt de vista tècnic, podem diferenciar els conjunts següents:

1. El que inclou les terrisses fetes a mà, elaborades amb una pasta poc depurada, rica en desgreixants de gra més o menys petit i que sovint contenen mica.

Solen ésser peces no gaire ben acabades, generalment només allisades, bé que sovint són decorades. Tenim representada una gran diversificació de tècniques i de motius decoratius; tanmateix no hem trobat ni un sol fragment de ceràmica excisa. Hem observat que a la part interior de les peces acostuma a haver-hi una capa d'engalba.

La cocció sol ésser a baixa temperatura i generalment amb foc poc continu.

Els tipus més comuns són les urnes de grandor mitjana i les gerres grosses. Hem notat que els plats i els bols són escassos.

2. Ceràmiques brunyides. Aquest grup, bé que no tant com l'anterior, és abundant i variat quant a tècniques, formes i motius decoratius.

Normalment es tracta d'una ceràmica de millor qualitat; la pasta és més depurada i la coccio a una temperatura més elevada.

Es caracteritza per la superfície brunyida que sovint conserva una brillantor metàl·lica. Hem observat que moltes vegades s'hi ha aplicat una engalba roja o beix abans de brunyir-la.

Solen ser urnes que presenten una decoració vària, bàsicament amb solcs acanalats, bé paral·lels, formant zig-zag, sanefes amb diferents combinacions, bé amb decoració de mugrons. Aquesta terrissa és més abundosa en els nivells inferiors.

3. Remarquem la presència, bé que menys freqüent, d'uns vasets petits, de forma carenada, amb nanses, fets a mà però amb una tècnica més acurada que les peces del primer grup. Alguns presenten la superfície molt allisada; això fa pensar que podien inicialment haver estat brunyits.

Ceràmica feta al torn:

Quasi a tots els nivells han aparegut fragments de ceràmica feta al torn; si no tots, la majoria corresponen a grans àmfores. En els nivells inferiors de la cala X sortiren diversos bocins pintats amb bandes.

En conjunt, es tracta d'una ceràmica ben diferent de la que solem trobar en el poblat, tant pel que fa a les tècniques de fabricació com a les pastes de millor qualitat que contenen un desgredant característic de les fenícies del sud amb les quals les hem comparades; en aquest moment estem esperant els resultats de les anàlisis de mostres diverses recollides al Puig.

Figuren també entre les terrisses alguns pondus de fang cuit, del tipus de mitja lluna, que foren trobats en una de les estances i són un indicatiu de la pràctica d'activitats tèxtils.

El material lític consta principalment d'algunes ascles de sílex, elements de falç, percutors i uns quants molins de mà, quasi tots del tipus barquiforme. Aquests molins, com hem dit abans, han estat sovint reutilitzats: els trobem integrats en el material de construcció de les parets.

Referent a les troballes de materials metàl·lics, podem dir que en conjunt no han estat gaire freqüents. Perquè l'escassetat d'aquestes peces s'ha fet palesa tant a les recerques anteriors al 77 com al llarg de les 9 campanyes realitzades fins ara.

D'aquests objectes, 12 són de coure o de bronze; 1 de ferro i 2 de plom. En general tots molt ben conservats. Cal destacar la presència de:

- Un botó piramidal de base quadrada, de bronze, sencer.
- Una peça de bronze formada per dos anells collats mitjançant una vareta.
- Una anella.
- Una punta de fletxa amb ales i peduncle, bàsicament de coure.
- Una fíbula de doble ressort.
- Una destal tubular amb una anella lateral.
- Diversos botons.

Hem trobat també mostres de galena i, en un nivell molt superficial, una llàgrima de plom fos. Així mateix hem localitzat tres restes de motlles de fundició; un d'aquests motlles sembla a mig fer i correspon a una destal, semblant a la damunt esmentada.

Les restes de fauna són abundants, principalment en els nivells inferiors. En general corresponen a bòvids.

Després d'un estudi minuciós, tant de les diferents estructures que constitueixen el poblat com dels diversos materials recollits en el curs de les excavacions, tenim prou indicis per a atribuir-lo a la cultura dels camps d'urnes.

Els diferents nivells que hem pogut determinar en el Puig Roig, en aparença corresponen a tres moments d'ocupació del poblat. Un d'anterior a la construcció dels habitatges de pedra i tovet, que correspondria a un primer establiment en cabanes, de les quals resten només els forats dels puntals. A aquest primer període pertanyen algunes ceràmiques fetes a mà, de parets molt gruixudes i de pasta rica en desgreixants i generalment mal cuita, així com diversos molins de mà que trobem reutilitzats com a material de construcció en obres posteriors.

Els altres dos períodes d'ocupació, els atribuïm a les poblacions dels camps d'urnes; aquest lapse finalitzaria en una etapa immediatament anterior a la de la cultura ibèrica pròpiament dita.

En el Puig Roig trobem les mateixes formes i tècniques que tenim documentades al Molar –tant al poblat com a la necròpolis–, a les Coves del Janet i del Marcó, a Tivissa, i en altres jaciments de les comarques del Priorat i de la Ribera d'Ebre.

BIBLIOGRAFIA

GENERA I MONELLS, M.: *Evolució del poblament prehistòric i protohistòric a les comarques de la Ribera d'Ebre i el Priorat*. Tesi de doctorat presentat a la Universitat de Barcelona, 1979 (inèdita).

El Puig Roig del Roget. A "Excavacions Arqueològiques Catalunya" núm. 1 (1982) pp. 215-217.

Aportaciones al conocimiento de las poblaciones de los Campos de Urnas del SE de Catalunya. "Congreso Nacional Arqueológico", (Faro-Portugal-1980), en premsa.

Nuevos yacimientos de las poblaciones de los Campos de Urnas en la cuenca inferior del Ebro. "Actas C.A.N." (Logroño 1983), en premsa.

TRAVERIA, A. i PLANA, F.: *Algunas consideraciones sobre terminología de cerámicas prehistóricas y protohistóricas*. "Jornadas científicas sobre cerámica y vidrio" (Barcelona 1979), Universitat de Barcelona, pp. 307-314.

VILASECA, S.: *La indústria del sílex a Catalunya. Les estacions tallers del Priorat i extensions*. Reus, 1936.

Poblado y necrópolis prehistórica del Molá (Tarragona). A "Acta Arq. Hisp.", núm. 1 (1943), Madrid.

Nuevos yacimientos tarraconenses de cerámica acanalada. Reus, 1954.

Reus y su entorno en la Prehistoria. Reus, 1973.